

**Temat: Wprowadzenie do epoki 20-lecia międzywojennego:
awangardowe utopie.**

Umberto Boccioni, *Stany umysłu II: Pożegnania* (fragment), 1911

Dynamiczny rozwój nauki i techniki w pierwszych dekadach XX wieku, postępująca urbanizacja i industrializacja, kryzys I wojny światowej i spowodowana przezeń przebudowa politycznego porządku świata, wreszcie towarzyszące tym zjawiskom procesy przemian społecznych z jednej strony motywowały diagnozy kryzysu kultury, natomiast z drugiej – pobudzały do projektowania nowego człowieka i nowej organizacji ludzkiej zbiorowości. Niektóre z tych projektów, wysuwające na plan pierwszy hasła społecznej i politycznej rewolucji (bolszewizm, faszyzm), dramatycznie i na wielką skalę wstrząsnęły Europą. Równoległe do nich, a niekiedy - w związku z nimi pojawiły się również takie, które właściwe im wizje człowieka i społeczeństwa urzeczywistniać próbowały nieco innymi środkami. Postulaty odnowy kultury wiązały one ściśle z nową estetyką i wiarą w siłę oddziaływania sztuki na jednostkę i społeczeństwo. To charakterystyczny rys tamtego czasu: autentyczne przekonanie, że teoria i praktyka w sferze estetycznej mogą stać się narzędziem, które trwale i na wielką skalę zmieni właściwe

człowiekowi pojmowanie samego siebie i swego miejsca w ludzkiej zbiorowości.

Już wiesz

1) Na podstawie różnych źródeł przygotuj podstawowe informacje na temat celów, czasu funkcjonowania i reprezentantów ruchu futurystycznego we Włoszech i w Rosji. Zwróć uwagę na polityczną orientację futurystów w obu tych krajach.

2) W odpowiednich źródłach znajdź podstawowe informacje na temat czasu funkcjonowania, reprezentantów i celów ruchu surrealistycznego. W swych poszukiwaniach uwzględnij polityczne sympatie francuskich surrealistów.

Futuryzm

Futuryzm, nim dotarł do Polski, rozwijał się dynamicznie we Włoszech i w Rosji. Manifest włoskiego futuryzmu ogłoszony został przez czołowego reprezentanta tego ruchu, - [Filippo Tomaso Marinetti](#) - w 1909 roku oraz [Antonio Sant'Elia](#).

Coldcreation, Portret futurystów włoskich

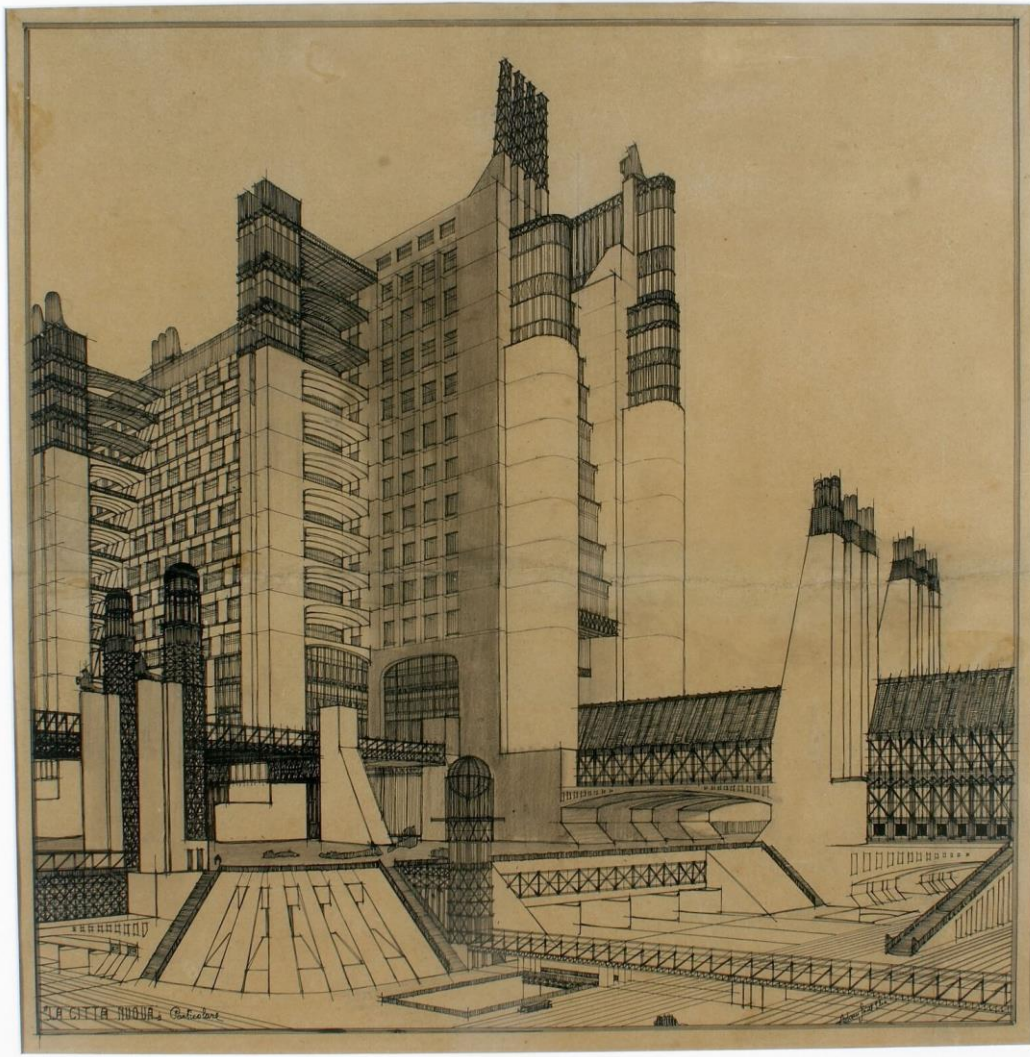
Filippo Tomaso Marinetti *Manifest futuryzmu* (fragment)

1. Chcemy opiewać miłość niebezpieczeństwa, przyzwyczajenie do energii i do zuchwalstwa.
2. Odwaga, śmiałość, bunt – będą zasadniczymi składnikami poezji.
3. Aż do dziś literatura sławiła nieruchome zamyślenie, ekstazę i marzenie senne. My chcemy sławić agresywny ruch, gorączkową bezsenność, krok biegacza, salto mortale, policzek i pięść.
4. Oświadczamy, że wspaniałość świata wzbogaciła się o nowe piękno: piękno szybkości! Samochód wyścigowy ze swoim pudłem zdobnym w wielkie rury podobne do węzów o ognistym oddechu... ryczący samochód, który zdaje się pędzić po taśmie karabinu maszynowego, jest piękniejszy od Nike z Samotraki.
5. Chcemy opiewać człowieka dzierżącego kierownicę, której oś idealna przeszywa Ziemię, ciśniętą także w bieg po swej orbicie.
6. Trzeba, aby poeta poświęcił się z bujnym wspaniałomyślnym zapalem dla pomnożenia entuzjazmu i żaru w elementach pierwotnych.
7. Nie ma już piękna poza walką. Twór, który nie ma charakteru agresywnego, nie może być arcydziełem. Poezja musi być pojmowana jako gwałtowne natarcie na siły nieznane, celem rzucenia ich pod nogi człowiekowi.
8. Znajdujemy się na wysuniętym cyplu stuleci!... Po cóż mielibyśmy oglądać się za siebie, jeśli chcemy sforsować tajemniczą bramę Niemożliwego? Czas i Przestrzeń umarły wczoraj. My żyjemy już w absolucie, ponieważ stworzyliśmy nieustającą wszechobecną szybkość.
9. Chcemy sławić wojnę – jedyną higienę świata – militarystkę, patriotyzm, gest niszczycielski anarchistów, piękne idee, za które się umiera, oraz pogardę dla kobiet.
10. Chcemy zburzyć muzea, biblioteki, akademie wszystkich rodzajów, chcemy zwalczać moralizm, feminizm i wszelką oportunistyczną lub utylitarną podłość.

11. Będziemy opiewać tłumy wstrząsane pracą, rozkoszą lub buntem; będziemy opiewać różnobarwne i polifoniczne przypiływy rewolucji w nowoczesnych stolicach; wibrującą gorączkę nocną arsenałów i stoczni podpalanych przez gwałtowne księżycy elektryczne; nienasycone dworce kolejowe, pożeracze dymiących węzów; fabryki uwieszone u chmur na krętych sznurach siwych dymów; będziemy opiewać mosty podobne do gimnastyków-olbrzymów, którzy okraczają rzeki, lśniące w słońcu błyskiem noży; awanturnicze statki wężące za horyzontem, szerokopierśne lokomotywy, galopujące po szynach, jak stalowe konie okiełznane rurami, i lot ślizgowy aeroplanów, których śmigło łopoce na wietrze jak flaga i zdaje się klaskać jak rozentuzjasmowany tłum.

Filippo Tomaso Marinetti, *Manifest futuryzmu* (fragment), [w:] Christa Baumgarth, *Futuryzm*, oprac. Jerzy Tasarski, Warszawa 1987, s. 34–36.

Tinto Meches, *Przykład architektury futurystycznej*, projekt Antonia Sant'Elia

Ćwiczenie 1.1

Przedstaw wrażenia i emocje, jakie budzi w tobie *Manifest futuryzmu*.

Ćwiczenie 1.2

Jeśli znajdujesz wśród futurystycznych postulatów takie, które zdają ci się kontrowersyjne, wskaż je i wyjaśnij, na czym polega ta niezgoda, czy ten niepokój.

Ćwiczenie 1.3

Scharakteryzuj stylistyczną organizację programowej wypowiedzi futurystów.

Ćwiczenie 1.4

Określ efekt i cel, jakie, według ciebie, zamierzał osiągnąć autor manifestu.

Ćwiczenie 2

Zastanów się i powiedz, czy w otaczającej cię rzeczywistości kulturowej dostrzegasz jakieś elementy, które postulowano w *Manifeście futuryzmu*.

Surrealizm

Manifest surrealizmu opublikowany został przez [André Bretona](#) - jednego z najważniejszych reprezentantów i głównego programotwórcę ruchu nadrealistycznego - we Francji w 1924 roku. W tym samym roku powstały Biuro Poszukiwań Surrealistycznych oraz czasopismo „[La Révolution Surréaliste](#)”.

André Breton *Manifest surrealizmu* [fragment]

Tak długo trwa wiara w życie, w to, co życie - życie realne, rzecz jasna - ma w sobie najbardziej znikomego, aż wiara ta w końcu się gubi. Człowiek, ów marzyciel ostateczny, coraz bardziej zniechęcony swą dołą, robi z trudem przegląd rzeczy, z których wypadło mu czynić użytek. Wszedł w ich posiadanie przez niedbalstwo lub przez wysiłek, przeważnie przez wysiłek, jako że zgodził się pracować, w każdym razie nie powstydził się spróbować swego szczęścia (tego, co nazywa swym szczęściem!). Wielka skromność przypada mu teraz w udziale: wie, ile kobiet miał, w jak pociesznych awanturach się kompromitował; dostatek czy bieda — wszystko to [furda](#), pod tym względem przypomina nowo narodzone dziecko, co się zaś spokoju sumienia tyczy, przypuszczam, że się z łatwością bez niego obywa. Jeśli zachował choć trochę rozsądku, jedyne, co mu zostaje, to zwrócić oczy w stronę dzieciństwa, które - mniej lub bardziej zmasakrowane przez wysiłki poskramiaczy - zachowuje dlań wciąż

jeszcze wiele uroku. Tam - brak jakichkolwiek znanych rygorów otwiera przed nim perspektywę wielu żywotów równoczesnych. Przywiązuje się do tego złudzenia; wszystko jest dostępne natychmiast i bez kresu. Co rano dzieci wychodzą bez strachu. Wszystko jest bliskie, najędzniejsze warunki materialne są znakomite. Lasy są białe lub czarne, nigdy spać nie pójdziemy. Prawda, nie można posuwać się tak daleko, nie o samą odległość tu chodzi. Niebezpieczeństwa się piętrzą, człek daje za wygraną, wycofuje się stopniowo z terenów do zdobycia. Owej wyobraźni, która nie znała granic, pozwoli odtąd działać tylko w kręgu dowolnie pojmowanej użyteczności. Niedługo jednak godzi się ona na tę drugorzędną rolę i na ogół, około dwudziestego roku życia, woli pozostawić człowieka jego mrocznemu losowi. Niech no spróbuje teraz, z tej czy innej okazji, czując, że wymykają mu się jedna po drugiej wszelkie racje istnienia, że stał się niezdolny, by stanąć na wysokości jakiegoś zadania wyjątkowego, jak miłość chociażby, niech no spróbuje odnaleźć siebie - kłapa! Ciałem i duszą dostał się w jarzmo tyrańskich konieczności praktycznych, których nie wolno mu tracić z oczu. Jego gestom braknie odtąd formatu, jego myślom - rozmachu. Z wszystkiego, co mu się przytrafia lub przytrafić może, dostrzeżać będzie odtąd tylko to, co łączy dane wydarzenie z szeregiem wydarzeń podobnych, wydarzeń, w których nie uczestniczył, wydarzeń chybionych. Co tu dużo gadać, sądzić o nich będzie na podstawie jednego z nich, bardziej pocieszającego w swych skutkach niż inne. Za żadną cenę nie dojrzy w nim swego wybawienia. Co wielbię w tobie, kochana wyobraźni, to twoją niezdolność do wybaczenia.

André Breton, *Manifest surrealizmu* [fragment], „Twórczość” 1969, nr 2.

Ćwiczenie 4

Przeczytaj uważnie przedstawiony fragment *Manifestu surrealizmu*. Następnie określ, jaką diagnozę autor manifestu postawił współczesnemu mu człowiekowi i społeczeństwu.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, w imię jakich wartości podjęta została krytyka zawarta w tekście.

Ćwiczenie 6

Przedstaw wrażenia, jakie budzi w tobie tak sformułowana diagnoza i krytyka. Wskaż tezy i postulaty, które są ci bliskie, i te, które zdają ci się pozbawione siły oddziaływania.

Ćwiczenie 7

Przedstaw swoje zdanie: czy jakieś elementy krytycznej diagnozy postawionej przez André Bretona wydają ci się aktualne?

Dla zainteresowanych

[...]

7) Każdy może tworzyć byle co i ma prawo być z tego zadowolonym, byleby nie był w swej pracy szczerym i znalazł kogoś, który równie kłamliwie będzie to podziwiał. Ogarniamy wszystkie nieuznane dotąd kierunki: neo-pseudo-kretynizm, filutyizm, na-dudka-wystrychizm, (polski kłamizm jest jeszcze w zarodku, ale zarzucamy mu zbyt wielką dozę demonizmu. Jedyna przedstawicielka: Józefa Pigoń-Błaga, lat 13, skłania się już do nas), neo-naciągizm, małpizm, papugizm, neo-kabotynizm, fałszyzm, solipsoedryzm, mistyficyzm, nabieryzm, fiktobydlęcyzm, oszukizm, neo-humbugizm, krętacyzm, udawaizm (odróżnić od udaizmu, czyli tego, co się udaje w znaczeniu powodzenia), błaźnizm, nieszczeryzm, w-pole-wyprowadzizm, z-mańki-zażywaizm, przecheryzm, łgizm, łgarstwizm, brać-na-kawalizm, w mówizm, co-ślina-do-gęby-przyniesizm, zawraco-głowizm, zawraco-gitaryzm i zawraco-kontrafałdyzm, omamizm, kręcizm i krętacyzm. Wszyscy przedstawiciele tych kierunków odetchną w naszej rozkosznej atmosferze Czystej [Błagi](#).

[...]

8) Z książki znakomitego logika [Leona Chwistka](#) zapożyczamy sobie tylko jeden termin, nie rozumiejąc dokładnie jego znaczenia (w tym jest cały urok), a mianowicie: pojęcie Wielości Rzeczywistości. Odrzucamy w dziele tym wszelką: filozofię, teorię typów i teorię formy. Precz z formą i metafizyką! Precz z typami! Jedna wielka

marmelada w wielości rzeczywistości n-tej klasy. Trudno – nie wynaleźliśmy tego słowa – bardzo nam przykro – ale bierzemy je i używać będziemy w znaczeniu bliżej nieokreślonym. Rzeczywistości jest wielość! Hurrra!!! Każdy z nas to czuł i nie mógł znaleźć słowa. Teraz mamy to słówko i nie popuścimy go. Życie wewnętrzne piętrzy się w chaosie najdzikszych sprzeczności. Każda należy do jednej i tylko do jednej rzeczywistości. Nad nimi góruje jedna: rzeczywistość Czystej Błagi, łącząca wszystko w jedną, wielką radosną bachanalię!!!
[...]

Niech żyje czysta, rozkoszna, świadoma swej potęgi, swobodna, bezwstydną BLAGA!

[...]

O Blago, Czysta Blago – któż Cię przelicytuje?!!!!

Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885–1939) – polski pisarz i artysta.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj fragment tekstu Stanisława Ignacego Witkiewicza, a następnie określ, jaka intencja patronowała jego autorowi. Co, według ciebie, chciał osiągnąć?

Ćwiczenie 9

Wyjaśnij, jakimi kategoriami estetycznymi i zabiegami stylistycznymi posłużył się Witkiewicz, by osiągnąć swój cel. Czy, według ciebie, taka metoda jest skuteczna?

Wskazówka

Manifest piurblagizmu Witkacego był żartobliwą reakcją m.in. na postulaty futuryzmu i dadaizmu. Całość manifestu jest dostępna w internecie: [Polona](#)

Google Cultural Institute, *Portret wielokrotny Stanisława Ignacego Witkiewicza*, Fotografia, Muzeum Sztuki w Łodzi

Ćwiczenie 10.1

Obejrzyj „Portret wielokrotny” Stanisława Ignacego Witkiewicza. Następnie sformułuj interpretację tak zorganizowanego ujęcia. Zwróć uwagę na sposób, w jaki Witkiewicz ustawiony jest względem obiektywu.

Ćwiczenie 10.2

Korzystając z różnych źródeł, poszukaj innych fotograficznych „portretów wielokrotnych”.

Ćwiczenie 10.3

Stanisław Ignacy Witkiewicz – Witkacy – to jeden z najciekawszych, najoryginalniejszych twórców międzywojnia. Manifest piurblagizmu to zaledwie żartobliwa prowokacja. O randze tego autora decydują, rzecz jasna, inne jego osiągnięcia. Korzystając z różnych źródeł, poszukaj informacji na temat:

- dziedzin, w których Witkacy był twórczo aktywny;
- - indywidualizmu; - uczuć metafizycznych; - społeczeństwa masowego.